

УДК 340.1

Л.А. МУЗИКА, канд. юрид. наук, доц., Національний університет «Києво-Могилянська Академія»

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ОЗНАК ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Ключові слова: правова політика, право, політика, ознаки, термін, тлумачення

У світі, де наука стрімко розвивається, і день від дня її теоретичний базис примножується, питання правової політики та її ознак, які є дуже важливими для побудови прогнозної моделі правової держави, опинилися «за бортом» наукових досліджень. Такий стан речей може значно подовжити шлях, який проходить молода держава на етапі свого становлення.

Теоретичну основу визначень права та політики складають, зокрема, праці таких вчених як: Аристотель, І.О. Ільїн, Д.А. Керимов, Є.А. Поздняков, Ю.Ж. Шайгородський. Питаннями правової політики займаються також Ю.В. Баулін, Я.М. Брайнін, В.І. Борисов, Ф.Г. Бурчак, Ю.О. Ващук, О.І. Донченко, О.М. Костенко, В.О. Навроцький, О.В. Малько, Є.М. Мануйлов, В.М. Селіванов, В.В. Сташис, Р.О. Стефанчук, В.Я. Тацій, П.Л. Фріс та інші.

Однак питання щодо сутності правової політики загалом та окремих її видів зокрема, і понині залишаються вельми актуальними. Враховуючи складнощі, які виникають під час розуміння сутності правової політики, необхідним кроком є проведення окремого дослідження цього поняття, зокрема через встановлення його складових. Тому метою статті є визначення сутності правової політики та її ознак. Її новизна полягає у тому, що правова політика розглядається крізь призму різних наук і різних сферах прояву.

Правова політика робить істотний вплив на функціонування практично всіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства та відіграє

велике значення у формуванні нормативно-правової бази та правотворчої діяльності будь-якої правової держави. Варто зазначити, що умови її необдуманості і недосконалості, в поєднанні з неопрацьованою юридичною базою, у котрій виявляються протиріччя в правових актах, може негативно вплинути на функціонування всіх інших видів політики. Термін «правова політика» є узагальнюючим, й для того, щоб визначити, яка саме правова політика існує в державі, слід звернути увагу на різні аспекти які її визначають. У наукових роботах зустрічаються різні тлумачення категорій, які утворюють правову політику, а саме «політики» та «права». Тож задля глибшого розуміння правової політики слід визначитись з тим, який сенс несуть її складові частини.

Пропонуємо почати з політики, яка у працях Аристотеля визначається як дія істоти суспільної, яка прагне державного спілкування, а людина, яка живе поза законом і правом, є найгіршою з усіх [1, с.380]. Отже, відомий філософ та мислитель визначає політику як дії громадян, які направлені на спілкування з позиції «громадянин-держава» і є природними для людини як для суспільної істоти. Крім цього, Аристотель піддавав критиці думки своїх сучасників з цього приводу. Наприклад, у першій книзі праці «Політика» він пише: помиляються всі, хто вважає однаковими за змістом поняття «правитель держави», «цар», «господар дому», «пан». Адже вони міркують, ніби ці поняття відрізняються кількістю осіб, а не видом; наприклад, господар – той, під чиєю владою небагато людей; у кого більше – той управитель; а хто має справу з ще більшою кількістю людей – це державець або цар; немовби ніякої відмінності не існує між великою сім'єю і невеликою державою. Вони ж запевняють, нібито державець і цар відрізняються один від одного тільки тим, що цар особисто керує усіма справами, а державець має владу обмежену і певною мірою підкоряється засадам відповідної науки – політики [2, с.15]. З цього твердження Аристотеля можна зробити висновок, що якась частина суспільства того часу уявляла політику як певну нау-

ку, що встановлювала «правила гри» для державотворців тієї епохи.

П'єр Бурдьє вважав, що з причин нерівного розподілу засобів виробництва, які впливають на формулювання уявлення про соціальний світ, політичне життя може бути описане в логіці попиту та пропозиції, де політичне поле – це місце, де у конкурентній боротьбі народжується політична продукція, проблеми, програми, аналізи, коментарі, концепції, події, з яких і повинні вибирати звичайні громадяни, зведені до положення «споживачів» і тим більше ризикуючи потрапити в халепу, чим більш вони віддалені від місця виробництва [3, с.182]. На думку І.О. Ільїна, навпаки, політика є солідарною діяльністю заради єдиної і спільної мети. Сфера політичного починається там, де всі хочуть одного і того ж, і притому такого, що або у всіх відразу буде, або чого у всіх відразу не буде. Кожен бажає цього у себе в душі і по-своєму, бо психологічно все люди різні. «Інтерес», як особисте переживання залишається множинним і різним, але інтерес, як бажаний предмет – єдиний у всіх і для всіх і задовольнити його можна тільки за допомогою спільної організованої діяльності. Спільність мети веде до спільності засобів та шляхів, що і є основою політичної діяльності та політики. Політика означає не партійні домагання, не партійну брехню і не партійні інтриги, а підйом правосвідомості до досягнення патріотичних цілей і до вирішення справді державних завдань [4, с.237, 248].

Вважаємо цікавою думку Ю.Ж. Шайгородського, який у своїй роботі «Політика як міф і наукова діяльність» пише: у визначеннях і характеристиках політики є чимало спрощень, міфів, зведень до однієї якості. Поширення набула теза, що «політика – це мистецтво можливого». Це, хоча і спрощена, але лише одна з граней сучасного «мистецтва» політики, доступної професіоналам. Водночас політика має ще багато рис, які лише в комплексі дають уявлення про її сутність і функції [5, с.36]. Дійсно, розглядати таке поняття як «політика» необхідно лише у ком-

плексі, адже однобокий розгляд приведе до його викривлення. «Тому в загальному вигляді політику можна трактувати як сукупність знань, ідей, дій, результатів з розкриття сутності політичного життя, механізмів його організації і контролю над політичним життям суспільства і держави у внутрішньому і зовнішньому вимірах» [5, с.31].

Також варто пам'ятати, що політика не може існувати окремо від людей. Адже ще Аристотель зазначав, що людина є істота суспільна в більшій мірі, ніж бджоли й іншого роду стадні тварини, а та людина, яка не здатна вступити в спілкування, не відчуває потреби в ньому, стає або твариною, або божеством [1, с.379]. З цього твердження випливає, що саме людина своїми активними діями надає політиці певного сенсу у суспільному житті, що безперечно є достатньо логічним, оскільки суб'єкт зумовлює виникнення, зміну та припинення правовідносин.

Натомість, слід звернути увагу на те, що кожному напрямку політичної діяльності притаманні свої особливості, відтак і визначення політики змінюється разом зі зміною напрямку такої діяльності. Дотримуючись багатогранності визначення політики, пропонуємо зупинитися на теорії важливості її конкретних аспектів. Тому в рамках даного дослідження наполягаємо на сприйнятті політики, у якості вектору діяльності суб'єкта права.

Відтак ми бачимо, що теорії розуміння поняття «політика», відрізняються своїм змістом, що обумовлено застосуванням різних методів наукового осмислення правових та суспільних явищ. Утім, пропонуємо зосередити увагу на проблемі співвідношення понять «політика» та «право», що надасть нам можливість усвідомити внутрішню будову правової політики держави. Варто пам'ятати, що політика і право – це дві взаємозалежні сфери громадського життя, їх взаємини двосторонні. Держава санкціонує і конструє систему права, роблячи її публічною, загальнообов'язковою, а її порушення спричиняє застосування заходів державного впливу. З другого боку, сама держава підтримується і

забезпечується правом [6, с.264]. Відповідно до такої взаємозалежності сформулювалися два напрямки при формулюванні співвідношення цих визначень: у першому випадку, якого дотримуються здебільшого представники природної теорії права, чільну позицію займає право, а політика має здійснюватись виключно в узгодженні з ним; у другому напрямку, навпаки, чільне місце у політики, а право виступає своєрідним засобом для досягнення цілей «політичної гри». З відомих представників першої думки слід розглянути Г. Гроція, який визначав державу як досконалий союз вільних людей, укладений заради дотримання права та загальної користі [7, с.243]. Така позиція здається певною утопією, адже й у античні часи, й у сучасність «загальної користі» не спостерігається. Безумовно, держава відіграє дуже важливу роль, але до визначення Г. Гроція ще далеко, тому залишається тільки прагнути досягнення цієї загальної користі.

Філософсько-правовій доктрині відомі й інші позиції щодо сутності права. Наприклад, у розумінні Дж. Остіна, право – це наказ влади, звернений до керованого та обов'язковий для підлеглого під загрозою застосування санкції у разі невиконання такого наказу [7, с.431]. Еволюція світового досвіду державотворення дає підстави стверджувати, що з роками утвердився такий варіант співвідношення політики та права, в якому право виступає політичним інструментом, регулюючим суспільство заради вигоди політичних «гравців», часто не зважаючи на потреби й думки цього суспільства. Також очевидно, що дуже часто при зміні влади спостерігаються певні процеси трансформації правового поля держави, при цьому простежується стійкий взаємозв'язок між такими змінами та інтересами нових «державотворців».

Правова політика може бути розглянута з позицій різних наук: з точки зору політології або правознавства. У зв'язку з цим, в залежності від підходу до розуміння сутності правової політики, її визначення будуть різнитися, оскільки робиться акцент на різних

складових правової політики. В рамках даного дослідження, правова політика розглядається через призму права, як доктринальної складової. Також при наданні визначення правової політики варто пам'ятати, що існують різні рівні сприйняття такого поняття: починаючи з державного рівня, де правова політика може виступати як показник думки нації у питаннях права та закінчуючи побутовим рівнем, де правова політика це показник правосвідомості людини. Зважаючи на таку різноманітність чинників, які впливають на визначення правової політики, слід зазначити, що формулювання доктринального визначення поняття «правова політика» є достатньо складним завданням, оскільки при цьому необхідно враховувати динамічний розвиток суспільних відносин та національної правової системи.

На підтвердження цього, О.Ю. Годика зазначає, що сучасна правова політика у сфері народовладдя в пострадянських державах – це політика перехідного періоду. У цьому її суттєва специфіка, і цим значною мірою пояснюються її недоліки і непослідовність. Так, наприклад, Закон України «Про вибори народних депутатів України» в останні роки змінювався декілька разів; у народних депутатів довго не було єдиної позиції щодо оптимального типу виборчої системи, за якою слід обирати майбутній парламент [8, с.213]. Дійсно, правова політика ще не сформована й знаходиться на етапі започаткування, що пов'язане зі зміною напрямів зовнішньої політики держави, які на сучасному етапі спрямовано на інтеграцію до Європейського Союзу. Зараз склалися оптимальні умови для її корегування з метою досягнення найбільшої ефективності, яка в свою чергу призведе до позитивного впливу на державу і суспільство України. При правильному підході у формулюванні правової політики, в Україні є можливість побудувати таку правову державу, в основу якої покладено принцип верховенства права та ідея громадянського суспільства. Варто зазначити, що саме в такий, перехідний період, у держави виникає можливість відійти

від застоялих правил та створити щось нове, дійсно якісне та ефективне.

На продовження цієї думки, слід навести тезу Ю.О. Вашука, який зазначає, що «в сучасній Україні правова політика є невід'ємною частиною складного процесу трансформації держави в соціальну, правову, демократичну державу, «інструментом» налаштування максимально ефективного функціонування правової системи загалом. Правова політика є особливим різновидом державної політики, фактично вона проникає в усі сфери державної діяльності і одночасно відіграє провідну роль у формуванні загальнодержавної політики» [9, с.70]. Безумовно, думка, що правова політика є дуже важливою складовою у прагненні будівництва правової держави, вірна. Але її визначення лише як «інструмента», покликаного виключно налаштувати правову систему, не відображає її дійсної важливості, та й висловлювання, що правова політика, це лише різновид державної політики, є хибним. Адже правову політику можна розглядати з декількох позицій, і в залежності від цього буде змінюватися її кінцева сутність. Відтак, вона може виступати й «інструментом», покликання якого максимально ефективно налаштувати правову систему, й видом державної політики, і самостійним видом політики. Таким чином, ми доходимо закономірного висновку про багатозначність поняття «правова політика», яке наділяється різними сенсами залежно від контексту, в якому вона розглядається.

Зазнавши багато етапів трансформації, правова політика стала досить різноманітним визначенням, яке на сучасному етапі розглядається у сукупності з іншими різновидами політики, і в практичній діяльності знаходиться з ними у глибокому взаємозв'язку. Теоретико-правовий аналіз дозволяє стверджувати, що правова політика являє собою особливий політико-правовий феномен, що виникає у сфері права, є видом державної політики та потребує впорядкування публічною владою. Серед ознак правової політики слід виділити:

– основою правової політики є право у різних його проявах (правові методи, примус, нормативно-правове регулювання та інше). Це пояснюється тим, що за допомогою правового регулювання відбувається не тільки утвердження цінностей та пріоритетів держави, але й досягається їх забезпечення у суспільстві;

– реалізація правової політики передбачає публічність та офіційність, які, в свою чергу, зумовлюють невід'ємний зв'язок правової політики та державної політики. Зрештою, це і є проявом комплексності та багаторівневості, який корелюється з відповідним інтерпретаційним підходом щодо визначення сутності досліджуваного правового феномену;

– досягнення результатів від впровадження окремих напрямів правової політики відбувається шляхом регулювання відносин в державі (відносини між окремими індивідами, між суспільними групами, між індивідами, суспільними групами та державою в особі відповідних владних інституцій). Ця ознака доволі яскраво характеризує діяльнісний аспект інтерпретації правової політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Философское наследие: в 4-х т. / Аристотель. – М. : Мысль. – Т. 4. – 1976–1983. – 830 с.
2. Аристотель. Політика / Аристотель / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К. : Основи, 2005. – 239 с.
3. Бурдьє П. Социология политики / П. Бурдьє / пер. с фр. сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко. – М. : Socio-Logos, 1993. – 336 с.
4. Ильин И. А. Путь духовного обновления / И. А. Ильин. – М. : Институт русской цивилизации, 2011. – 1216 с.
5. Шайгородський Ю. Політика як міф і наукова діяльність / Ю. Шайгородський // Політичний менеджмент. – 2008. – № 6. – С. 30–40.
6. Мануйлов Є. М. Співвідношення політики і права як соціальних регуляторів / Є. М. Мануйлов // Вісник Нац. ун-ту «Юри-

дична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – № 4. – С. 263–265.

7. История политических и правовых учений : учеб. / под ред. О. Э. Лейста. – М. : Изд-во «Зерцало», 2000. – 688 с.

8. Тодыка О. Ю. Народовластие в условиях глобализации : моногр. / Тодыка О. Ю. ; под

ред. А. В. Петришина. – Х. : Право, 2005. – 336 с.

9. Ващук Ю. О. Сутнісні аспекти правової політики / Ю. О. Ващук // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 67–71 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_13.pdf.

Музыка Л. А. До питання визначення сутності та ознак правової політики / Л. А. Музыка // Форум права. – 2016. – № 1. – С. 202–206 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_1_34.pdf

Розглянуто полісемантичний зміст терміну «правова політика», а також визначені етимологічні факторів, що впливали на становлення та розвиток цього терміну. Сформульовано визначення правової політики. Виділено основні ознаки цього виду політики. Наголошено, що питання сутності правової політики загалом та окремих її видів зокрема, і понині залишаються вельми актуальними.

Музыка Л.А. К вопросу определения сущности и признаков правовой политики

Рассмотрено семантическое содержание термина «правовая политика», а также определены этимологические факторы, которые влияли на становление и развитие этого термина. Сформулировано определение «правовая политика» и выведены ее признаки. Отмечено, что вопросы о сущности правовой политики в целом и отдельных ее видов, в том числе и поныне, остаются весьма актуальными.

Muzyka L.A. To the Question of Determining the Essence of Legal Policy

The article considers the semantic content of the term «legal policy», as well as the etymological definition of factors that affect the formation and development of the term. Formulated definition of «legal policy» and derived its signs. It was emphasized that the issue of the legal nature of politics in general and its individual species in particular, are still very relevant.